

MEDITERRANEAN CROSSINGS: SEXUAL TRANSGRESSIONS IN ISLAM AND CHRISTIANITY (10TH-18TH CENTURIES), ED. UMBERTO GRASSI, VIELLA, RIM, 2020, 170 STR.

Rimska Viella, jedan od najpoznatijih italijanskih akademskih nakladnika, 2020. godine objavila je knjigu *Mediterranean Crossings: Sexual Transgressions in Islam and Christianity (10th-18th Centuries)*. Riječ je o djelomično izmijenjenoj i na engleski jezik prevedenoj publikaciji koja je 2015. godine objavljena na italijanskom jeziku pod naslovom *Le trasgressioni della carne Il desiderio omosessuale nel mondo islamico e cristiano, secc. XII-XX*. Za razliku od izdanja na italijanskom jeziku, osim suženog vremenskog okvira, na ovom mjestu se ne mogu pronaći prilozi Everett K. Rowson i Giacomina Todeschini koji se odnose na srednji vijek, te Jeana-Raphaela Bourgea o kolonijalizmu, homoseksualizmu i islamskom svijetu u evropskom erotskom imaginariju u 19. i 20. stoljeću. S druge strane, kao autori novih priloga u izdanju na engleskom jeziku pojavljuju se Serena Tolino i Umberto Grassi. Veći broj priloga, za potrebe ovog izdanja, prevela je na engleski jezik Kalina Yamboliev.

Knjigu otvaraju predgovor i uvodna studija „Sexual Nonconformity: A Mediterranean Perspective“ (str. 9-24), koja se sastoji od tri dijela, a napisao ju je urednik ovog izdanja Umberto Grassi. U prvom dijelu, istaknute su zasluge pojedinih autora koji su se u posljednjih nekoliko decenija istakli u izučavanju Mediterana kao što su Peregrine Horden, Nicholas Purcell i David Abulafia, a pri tome je posebno izdvojio studiju Hordena i Purcella *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, koja je, prema Grassijevim riječima, oživjela historiografske rasprave o Mediteranu kao objektu povijesnog istraživanja. Spomenute su i kritike ideja o „Mediteranu“, gdje je kao primjer naveden antropolog Michael Herzfeld koji je kritizirao ideju „mediteranskog identiteta“ smatrajući da je riječ o stereotipnom sjevernoevropskom konstrukt. Grassi smatra da su ideje seksualnosti i „Mediterana“ bile međusobno povezane jer je Mediteran uvijek bio mjesto erotiziranih fantazija, dok je koncept „blood purity“ kao jednu od posljedica imao stvaranje predrasuda prema kojima su, iz evropske perspektive, neregulirana seksualnost i prakticiranje sodomije bili usko povezani s „nevjernicima“. U drugom dijelu, u kojem je fokus na rasi i seksualnosti, prikazano je nekoliko primjera koji pokazuju da su teze Richarda Burtona iz 19. stoljeća o „sodatičkoj zoni“, prema kojima su ekološke i klimatske karakteristike utjecale na homoseksualnu želju, svoje korijene imale u ranijim stoljećima kada se također vjerovalo da su oni koji žive u ekvatorijalnim i toplijim krajevima, nestabilnijeg tena, bili skloniji prepuštanju strastima i kršenju različitih normi. U trećem dijelu, Grassi je pisao o sukobima i interakcijama islama i kršćanstva u kontekstu seksualnosti osvrćući se na priloge objavljene u ovoj knjizi. Osim toga, istakao je nekoliko drugih studija iz kojih je moguće saznati nešto više podataka o primjerima homoseksualnih veza među pripadnicima različitih religija.

Knjiga je u nastavku podijeljena na dvije cjeline u kojima se nalaze po tri rada. Prva cjelina nosi naziv „Definition and Proscription“ i sačinjena je od radova čiji su autori Serena Tolino (*Institute for Islamic and Middle Eastern Studies, University of*

Bern), Selim S. Kuru (*Near Eastern Languages and Civilization, University of Washington*) i Vincenzo Lavenia (*University of Bologna - Department of History and Cultures*), dok su autori u drugoj cjelini naslovljenoj „Interactions“ Tomás Antonio Mantecón Movellán (*University of Cantabria - Department of Modern and Contemporary History*), Luiz Mott (*Federal University of Bahia - Department of Anthropology*) i Umberto Grassi (*PoliTeSse Research Centre - University of Verona*). Na kraju knjige, s namjerom da se čitatelju olakša njeno korištenje, nalaze se indeks ličnih imena i geografskih pojmova.

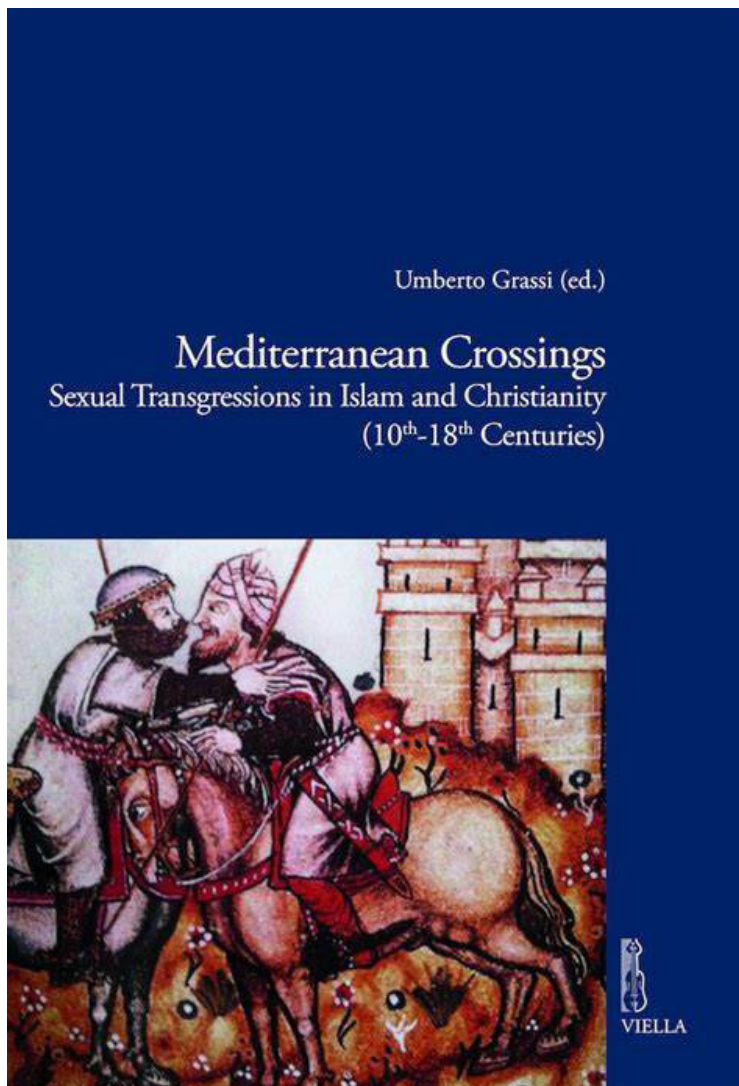
Prvu cjelinu otvara rad Serene Tolino pod naslovom „Normative Discourses on Female Homoeroticism in Pre-Modern Islamicate Societies“ (str. 27-41). U uvodnom dijelu rada autorica je predstavila neke od značajnijih radova objavljenih na temu ženskog homoerotizma u islamskom svijetu, napominjući da je broj radova o ovoj temi značajno manji u poređenju s objavljenim rezultatima istraživanja o muškim istospolnim vezama među muslimanima. Kao zadatak svog rada autorica postavlja analiziranje normativnih diskursa o ženskom homoerotizmu i dobijanje inkluzivnije slike o tom pitanju, spominjući da većina arapskih književnih djela koji se mogu iskoristiti kao izvor za proučavanje ove teme, u definiranom vremenskom okviru, bila je napisana od strane muškaraca i namijenjena muškoj publici. U središnjem dijelu rada autorica je ispitala koje su riječi bile korištene za označavanje homoseksualnih odnosa, s posebnim osvrtom na spolne odnose između žena. Zatim je Tolino pisala o medicinskom diskursu u kontekstu ove teme, ističući stavove koji se mogu isčitati iz pojedinih djela Ibn Sine. Posljednji dio svog rada autorica je posvetila osvrtu na mjesto ženskog homoerotizma u klasičnom islamskom pravu, te se na tom mjestu čitalac može bolje upoznati sa značenjem termina *liwāt* (sodomija), *siḥāq* (tribadizam) i *zinā* (nezakonit seks između muškarca i žene) i njihovom tretmanu u klasičnom islamsku pravu. Tolino je na ovom mjestu pisala o određivanju kazni za istopolne odnose te središnjem mjestu penetracije u definiciji seksualnog odnosa, posebice kod pravnika koji su se školovali u sunitskim pravnim školama. Prema njenom mišljenju, to je bio razlog zbog kojeg je za *siḥāq* bila predviđena blaža kazna negoli za *liwāt* i *zinā*, te da blaže kazne nisu predstavljale tolerantniji odnos muslimanskih pravnika prema ženskom homoerotizmu. Drugi rad u okviru ove cjeline „Generic Desires: Homoerotic Love in Ottoman Turkish Poetry“ (str. 43-63) je napisao Selim S. Kuru. Autor je analizirao više rukopisa koji pripadaju osmansko-turskoj književnosti, a čiji su autori pisali o homoerotskoj ljubavi. Kuru je naveo da je u osmansko-turskoj književnosti od 15. do 20. stoljeća moguće pronaći brojne primjere koji ukazuju na prisutnost erotske interakcije muškaraca. U tom kontekstu autor je posebno izdvojio lirsku i narativnu poeziju. Također, Kuru je pojasnio razliku u recepciji homoerotizma, koji se javlja kao tema književnih žanrova u osmansko-turskoj književnosti 15. i 16. stoljeća, i homoseksualnosti općenito. Rad koji zatvara prvu cjelinu ove knjige naslovljen je „Between Heresy and “Crimes against Nature”: Sexuality, Islamophobia and the Inquisition in Early Modern Europe“ (str. 65-88). U njemu je Vincenzo Lavenia nastojao prikazati na koji način su teme vezane uz seksualnost bile povezane sa antimuslimanskom retorikom, prije svega na primjeru Iberijskog poluotoka, te posljedice takvog stanja naročito za vrijeme rekonkviste. Autor je u prvom dijelu rada pisao o tome kako se sodomija u srednjem vijeku i ranom novom vijeku u Evropi počela percipirati kao hereza, lovu

na sodomite na Iberijskom poluotoku, te o ulozi crkve u tim dešavanjima. Lavenia se osvrnuo na legendu o mučeništvu Pelagiusa iz Córdoba, koja prema njegovim riječima predstavlja jedan od prvih prikaza muslimana kao sodomita zbog čega je kroz stoljeća uživala izuzetnu popularnost na području Španije, te je korištena u borbi protiv islama. Središnji dio rada Lavenia je posvetio prikazu aktualnih kršćanskih tekstova na Iberijskom poluotoku u drugoj polovini 15. stoljeća i početkom 16. stoljeća, u kojima se poslanik Muhammed i sadržaj muslimanske svete knjige Kur'an dovode u vezu s "zločinom protiv prirode" koji podrazumijeva i sodomiju. Lavenia je ukazao i na rasprave vođene oko heretičke ili neheretičke naravi "zločina protiv prirode", odnosno o praksama vezanim za procesuiranje konkretno "zločina sodomije" od strane vjerskih sudova i povezivanju islama sa ovom vrstom "zločina" u novom vijeku.

Drugu cjelinu otvara rad Tomása Antonia Mantecóna Movellána „Beyond Repression: Gender Identities and Homosexual Relations between Muslims and Christians in 16 th and 17 th-Century Spain” (str. 91-111). Autor je pisao o tome kako se sodomija u Španiji, u razmatranom vremenskom okviru, posmatrala kao negativna pojava koja se uglavnom širila pod utjecajem stranih trgovaca, muslimana i jevreja. Seksualne odnose Movellán vidi kao jedan vid interakcije između kršćana i ostalih, koja je, između ostaloga, pojedinim muslimanima i robovima u Španiji tokom 16. i 17. stoljeća kroz prostituciju s imućnijim kršćanima osiguravala materijalnu egzistenciju. Movellán je u središnjem dijelu rada naveo da je sodomija predstavljala samo potkategoriju "zločina protiv prirode", te da su u tu grupu svrstavani i masturbacija, heteroseksualni blud i bestijalnost, te ističe nekoliko kontradiktornosti koje su se javljale u slučaju optuženih u Španiji. Osvrnuo se i na to da su kazne bez obzira da li se radilo o dobrovoljnom seksualnom odnosu između dvojice muškaraca ili seksualnom zlostavljanju muškarca od strane drugog muškarca znale biti iste, jer su u oba slučaja u značajnoj mjeri kršena moralna načela. Nabrojano je i nekoliko primjera spaljivanja ljudi zbog optužbi za sodomiju u Sevilji. Također, kroz par prezentiranih slučajeva seksualnog zlostavljanja muškaraca moguće je primjetiti kako su zlostavljanju češće bili izloženi muškarci koji su uglavnom pripadali nekim marginalnim skupinama, poput dječaka u sirotištima. Movellán je pisao i o kaznenom pravu u pojedinim predjelima Španije i predrasudama prema kojima su sodomitskim praksama bili skloniji mauri. Značajnu pažnju je posvetio i konceptu muškosti, te je naveo primjer Francisca Galinda, mladića koji se prostituirao, a kao posebno otežavajuću okolnost uzimana je činjenica da je bio feminiziran, što se uređivao kao žena i što je tokom seksualnog odnosa zauzimao pasivnu ulogu, te je na taj način značajno narušavao vrijednosti muškosti do kojih se itekako nastojalo držati u ranom novom vijeku u Španiji. Na kraju rada Movellán se osvrnuo i na hermafroditizam i prakse vezane u slučaju te pojave, a dotakao se i slučaja iz 16. stoljeća kada je Elena Céspedes, rođena kao žena tokom života prihvatila muški identitet. Drugi rad "Muslim Sodomites in Portugal and Christian Bardassi in North Africa in the Early Modern Period" (str. 113-136) je napisao Luiz Mott. Autor je istaknuo da je na Iberijskom poluotoku, ali i u ostalim dijelovima Evrope, bilo rašireno uvjerenje da je muslimanski svijet skloniji sodomiji. Ovakve predrasude su imale značajnog utjecaja u inkvizitorskim i teološkim praksama. Glavni cilj je najčešće bilo demoniziranje "drugog", a muslimani su tom prilikom najčešće optuživani da prakticiraju grijehe koji nisu u skladu s katoličkim

moralnim načelima. Mott na tom mjestu, među više stavki koje su se zamjerale muslimanima, kao najgoru istakao sodomiju, te tom prilikom je izdvojio nekoliko spisa u kojima je islam predstavljen kao religija pogodna za širenje sodomije. U fokusu njegovog rada nalaze se zapisi s inkvizicijskih suđenja u periodu od 16. do 18. stoljeća na portugalskim sudovima gdje je identificirao dvadesetak primjera sodomije u kojima su akteri imali poveznicu sa islamom. Mott je detaljno predstavio pojedine slučajeve, optuženike, te kazne koje su bile propisane za sodomiju. U posljednjem dijelu rada autor je pisao o nekoliko zabilježenih primjera prakticiranja sodomije povezanim s kršćanima u Sjevernoj Africi, gdje se u posebnom fokusu našao termin *bardaxo* (*berdache*) i njegova etimologija. Potrebno je istaći da ovaj rad sadrži najviše predstavljenih konkretnih primjera vezanih za temu u cjelokupnoj knjizi. U ranom novom vijeku na prostoru Mediterana konverzija je imala jednu od središnjih uloga u međuvjerskim odnosima i sukobima. Osim onih prisilnih, posebno karakterističnih za rekonkvistu, postojali su i dobrovoljni prelasci iz jedne u drugu religiju. Upravo jedan takav primjer u radu "Nonnormative Sexualities, Gender and Conversion in the Mediterranean World: The Case of Susanna Daza" (str. 137-154) istražuje Umberto Grassi. Centralno mjesto u njegovom istraživanju zauzela je Susanna Daza, višestruka preobraćenica, kojoj se za počinjenje grijeha sudilo pred inkvizitorima na Siciliji. Daza je bila žena srednjih godina koja je živjela u drugoj polovini 16. stoljeća, te je u nekoliko navrata mijenjala religiju. Njen slučaj je autoru poslužio kao vodilja prilikom proučavanja višestrukih preobraćenja, motiva i učinka te pojave, te ispitivanja odnosa između preobraćenja i razvoja ravnodušnih stajališta prema institucionaliziranoj religiji. Grassi je na osnovu istraživanja izvorne građe naveo da je najvjerojatnije bilo riječ o ženi koja je bila slobodnija u svom seksualnom ponošanju, te su i njene konverzije bile povezane s njenim ljubavnicima. Prema riječima autora, Susanna je nakon veze s "Turčinom" prihvatila i prakticirala islam neko vrijeme u nadi da kroz tu vjeru može spasiti svoju dušu. Ipak, uskoro nakon što je uplovila u vezu sa Židovom, na savjet novog izabranika, prihvatila je njegovu vjeru koju je prakticirala tajno, pri tome vršeći povremene ispovijedi u katoličkoj crkvi. U biti ona je primjenjivala neku vrstu hibridne religije, te je privatno izgovarala muslimanske molitve i prakticirala pojedine židovske običaje, da bi se na kraju pomirila i sa kršćanskim praksama što je autora navelo na zaključak da ljudi prilikom promjene religije, vrlo često, nisu uspjeli doći do jasnog novog identiteta, nego da je njihov novi identitet bio prepun ambivalentnosti i napetosti zbog čega su i posezali za hibridnim rješenjima. U zadnjem dijelu rada Grassi je pisao o priznanju grijeha od strane Susanne Daza, prilikom drugog suđenja 1582. godine, te o odluci inkvizitora o njenom kažnjavanju u vidu toga da ostatak života provede u samostanu posvećena duhovnom životu, pokajanju i traženju oprosta. Određenu pažnju autor je posvetio optužbama za okultizam, za koje se, uslijed nedostatka izvora, ne može odrediti da li su bile opravdane ili ne. Treba imati na umu da su optužbe za okultizam i sodomiju, koje su se mogle nerijetko susresti u ranom novom vijeku, vrlo često bile lažne s ciljem demoniziranja i uklanjanja neke ličnosti ili skupine koja nije odgovarala pojedincu ili drugoj, dominantnoj, grupi, kao i izivljavanja i demonstriranja moći nad ljudima koji su pripadali marginaliziranim skupinama. Ponajbolji primjer za takvu praksu upravo jesu optužbe za vještičarenja, koje su najčešće bile usmjerene prema ženama.

Radovi predstavljeni u knjizi *Mediterranean Crossings: Sexual Transgressions in Islam and Christianity (10th-18th Centuries)* na jedan neobičan način, kroz prizmu “prijestupa” seksualne i rodne prirode iz vizure tadašnjeg čovjeka, svjedoče o interakciji između katolika i muslimana na mediteranskom području kroz srednji i rani novi vijek. Osim toga, na osnovu pojedinih primjera je moguće i u ovom tematskom ok-

viru primjetiti kako je strah od utjecaja nečega drugačijeg mogao imati reakcije koje su se ogledale u jačanju grupnog identiteta. Također, brojni primjeri izneseni na stranicama ove knjige prikazuju homofobnu i ksenofobnu percepciju koju su Evropljani, u vremenski istraživanom okviru, obrazovali i gradili prilikom pogleda na stanovnike sjeverne Afrike, te u pogledu na islam i muslimane općenito. Priređivanje djelomično izmijenjenog izdanja na engleskom jeziku, u odnosu na izdanje iz 2015. godine objavljeno na italijanskom jeziku, od velikog je značaja iz razloga što su na ovaj način rezultati izuzetno vrijednih istraživanja na primarnoj arhivskoj građi postali dostupni širem krugu čitatelja koji se zanimaju za teme povezane s rodnim studijama, poviješću

seksualnosti, te za Mediteran i vrste interakcija koje su se na tom području dešavale kroz prošlost.

Amer Maslo

✉ amermaslog@gmail.com

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut